

TÜRK PARLAMENTO TARİHİNDE CUMHURİYET SENATOSUNUN YERİ

Tunca ÖZGİŞİ*

Özet

Dünyanın birçok ülkesinde parlamentolar devleti yönetme yetkisini kullanmaktadırlar. Bunun yanında bazı ülkelerde iki Meclisli bir yapının varlığı gözlemlenmektedir. Cumhuriyet'in ilanıyla tek meclisli parlamenter sistem kabul edilmiştir. 1961'e gelinceye dek çift meclis tartışmaları kamuoyu gündeminde yer almıştır. Bu döneme kadar yapılan tartışmaların özünde iktidarın yetkilerinin kısıtlanması sorunu yatmaktadır. Türkiye toplumu 1961 Anayasası ile birlikte birçok yeni kurumla tanışmıştır. Bunlardan biri de Osmanlı Ayan Meclisine benzeyen 1961-1980 yılları arasında TBMM'nin ikinci bir kanadı olan Cumhuriyet Senatosudur. Cumhuriyet Senatosu Mili Birlik Komitesi üyeleri, cumhurbaşkanının seçtiği üyeler ve genel oyla seçilen üyelerden oluşan bir yasama meclisidir. Bu meclisin başlıca görevleri, iktidara gelen hükümetlerin icraatlarını denetlemek, bir denge unsuru olmak ve aşırılıklara karşı bir fren mekanizması oluşturmaktır. Bunun yanında toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol üstleneceği varsayılmıştır. Bu çalışmada, 1961-1980 döneminde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler ekseninde, Türk parlamento tarihinde önemli bir yeri olan Cumhuriyet Senatosu'nun faaliyet alanı ve senetoda yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Senatosu, parlamento, çift meclis sistemi.

REPUBLICAN SENATE IN TURKISH PARLIAMENTARY HISTORY

Abstract

Parliaments in many countries have been using their power in order to govern. Until 1961, the bicameral system had been discussed by public opinion in Turkey. Turkish community met with some new governmental institutions by the 1961 Constitution. One of them was the Republican Senate actually it was similar Ottoman Ayan that worked as the second division of Turkish Grand National Assembly between 1961 and 1980. It was a legislative assembly that was formed by members of the National Union Committee, members were selected by the president

* Dr., Yalova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, tuncaoz@hotmail.com.

and members were elected after general elections. The fundamental functions of the Senate were to check and to balance practices and operations of governments. Furthermore, it was supposed that the Senate would have played a significant role in order to solve some serious social problems. In this article, scope of activities and arrangements of the Turkish Senate, which had an important place in Turkish parliamentary system, were scrutinized in the light of political, social and economic developments that were experienced throughout between 1961 and 1980 in Turkey.

Key Words: Republican Senate, parliament, bicameralism.

Giriş

Parlamento; başlıca görevleri yasama, devlet bütçesini çıkarma, hükümeti denetleme olan ve üyeleri halkoyu ile belirli bir süre için seçilen yasama kurullarına verilen isimdir. Parlamenteonun hükümdarın tek başına yürüttüğü ve elinde tuttuğu yasama erkini milletin temsilcileriyle paylaşmaya başlaması ile 18. yüzyıl ortalarında İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Kökü Fransızca “konuşmak” kelimesinden, “parlare”den gelmektedir. Fransızcada ve Almandada parlement, İngilizcede “parliament”, İtalyancada “parlamento”, İspanyolcada “parlamento” veya “cortes”, olarak ifade edilmektedir. Türkçede ise parlamentoya 1876 Anayasası’nda “Meclis-i Umumi”, 1923 sonrasında da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) denilmiştir.¹

Parlamenteonun yanında sıklıkla kullanılan kavramlardan birisi de “senato”dur. Senato danışma ve daha çok yasama fonksiyonları olan meclislere denir. Kelimenin aslı Latince “senatus”tur. İhtiyarlar meclisi anlamına gelir. Eski Roma’da Senato, devletin en yüksek konseyidir. Atinalıların “aeropagus”ları da bir bakıma Roma Senatosuna benzemektedir. Senato kavramı daha çok ikinci meclisler için kullanılmıştır.²

Türk Parlamento Tarihi’nde ise 1876 yılı, anayasal düzene geçiş ve parlamenteonun açılması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1876’da bir “Kanun-ı Esasi Encümeni” kurulmuştur. Bu sırada, sağlık sorunları dolayısıyla V. Murat tahttan ayrılmış ve yerine meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit geçmiştir.³

¹ Yılmaz Altuğ, *Parlamento Hukuku*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003.

² Altuğ, a.g.e., s. 53.

³ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 4. bs, YKY, İstanbul, 2003, s. 313-314.

Biri Ayan, diğeri Mebusan olmak üzere iki Meclisten oluşan Meclis-i Umumi 19 Mart 1877'de açılmıştır.⁴ Böylelikle kurulan Ayan Meclisi, bir senato gibi faaliyette bulunmuştur. 40 kişiden oluşması öngörülen Ayan Meclisinin üyeleri tıpkı İtalya ve Kanada da olduğu gibi padişah tarafından atanmış, 130 sandalyelik Mebusan Meclisi üyeleriyle vilayet meclisleri üyeleri arasından seçilmişlerdir.⁵

Ayan Meclisine vekillik, valilik, ordu müşirliği, elçilik, patriklik ve hahambaşılık memuriyetlerinde bulunan; kamuoyunun tanıdığı, güvendiği ve devlet işlerini yürütme yetenekleri olan kişiler arasından atama yapılmıştır. Bundan başka 40 yaşından yukarı olmak şartı vardır. Ayan üyeliğine atananlar, ölünceye kadar bu görevde kalabileceklerdir.⁶ Ayan Meclisinin aristokratik bir meclis olmadığı, istisna oluşturan örnekler dışında, belli bir sülaleye mensup olmaları dolayısıyla söz konusu Meclise atanan üye bulunmadığı bilinmektedir. Yaş ve tecrübe açısından ileri gelen devlet adamlarını bir araya getiren bu Mecliste, üyelerin gerek birbirlerine karşı ve gerekse diğer kurum ya da şahıslara karşı Mebusan Meclisine göre daha ölçülü hareket etmiş olduğu görülmüştür.⁷ 1876'dan 1922'ye kadar çeşitli dönemlerde Mebuslar Meclisi kapatılsa da Ayan Meclisi süreklilik arz etmiştir.

I- Cumhuriyet Döneminde Çift Meclis Sistemi İle İlgili Öne Sürülen Görüşler

Osmanlı Devleti'nin hukuki olarak sona ermesi ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş, yeni devletin yeni anayasasının şekillenmesi için 1924'te çalışmalara başlanmıştır. Bu çerçevede TBMM'de anayasa hazırlık çalışmaları sürerken çift meclis hakkında görüşler de dile getirilmiştir. Bursa Milletvekili Refet Bey çift meclisi savunuların başında gelmektedir. Refet Bey dünyada genel olarak parlamentoların ikişer meclisten oluştuğunu, Avrupa'da parlamentosu tek bir meclisten oluşan devlet olarak Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan'ın sayılabileceğini belirterek, Avrupa'nın ve Amerika'nın siyasi tarihleri incelendiğinde çift meclis sisteminin, büyük devrimlerin veya büyük felaketlerin sonucunda doğduğunun görüleceğini ifade etmiş ve çift meclisli yapının yeni Türkiye için yararlı olacağını savunmuştur.⁸ Bu fikir Mecliste pek destek görmemiştir. Kütahya Milletvekili Ragıp Bey:

⁴ İlhan Arsel, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Sistemi Tecrübesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. X, no: 1-4, 1953, s. 194.

⁵ İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, 2. Bs, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1998, s. 167.

⁶ Arsel, a.g.m., s.195.

⁷ H. Aliyar Demirci, *İkinci Meşrutiyette Ayan Meclisi (1908-1912)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 385-386.

⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC), C:7-2, B:7, 9.3.1924, s. 236-239.

"... Efendiler, inkılabımızı tamam olmuş addedemeyiz. Her gün yeni bir hadise karşısında bulunmaktığımız eylem mevcuttur. Bu mevcut olduğu takdirde ani kararlar ve icraat zamanının dahi hükmü melhuzdur. İşte bu sebepten dolaydır ki ikinci meclisin daha bir müddet mevzubahis edilmemesi taraftarıyım" diyerek yeni değişim geçiren ve bu değişimi henüz tamamlamayan Türkiye'de söz konusu tartışmaların o an için yersiz olduğunu belirtmiştir.⁹

İzmir Milletvekili Saraçoğlu Şükrü Bey, ikinci meclislerin birer tarihi yadigar olduklarını ifade ettikten sonra ikinci meclislerin, milletlerin üzerinde bir "ur" olduğunu, bu sistemin bilimsel bir gerekçesinin bulunmadığını ifade ederek, ikinci meclisin ancak işlerin yürümesini yavaşlatacağını vurgulamış ve çift meclis sisteminin yakın bir zamanda birçok ülkede son bulacağını belirtmiştir.¹⁰

Çift meclis sistemine geçilme isteği encüme çoğunluk sağlanamadığından tasarıya girememiştir. Genel kurulda yapılan görüşmeler sonucunda yapılan bu yöndeki öneriler de kabul görmemiş ve Türkiye'nin tek meclisli sistemle yönetilmesi kabul edilmiştir.¹¹

Daha sonraki dönemde ikinci bir meclis açılması önerisini ilk kez 18 Temmuz 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) yapmıştır. MKP Nizamnamesi'nin 11. ve 12. maddeleri Osmanlı Ayanı Meclisi gibi bir Ayan Meclisi kurulmasını öngörmüştür. Buna göre; Ayan Meclisi üyeleri 40 kişiden oluşacaktır. Üyeler, doğrudan doğruya vatandaşlar tarafından seçilecek ve ömür boyu görevde kalacaklardır.¹²

1947 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 7. Olağan Kurultayı'nda 1924 Anayasası'nda bir değişikliğe gidileceği ve ikili bir meclis sisteminin yürürlüğe gireceği yönünde haberler gazetelerde çıkmış, Vatan gazetesi de bu tartışmalara "*Anayasa Meselelerimize Dair*" adı altında bir anket düzenleyerek katılmıştır. Bu anketin bir sorusu da Türkiye'de çift meclis sisteminin uygulanmasına dair görüşlerin açıklanmasının istendiği sorudur. Ali Fuat Başgil, Nihat Erim, Abdülhak Kemal Yörük, Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, Turan Güneş ve Burhan Apaydın gibi bilim adamları bu ankete katılmış ve ikinci meclis hakkında görüşlerini bildirmişlerdir. Burhan Apaydın ve Turan Güneş ikinci meclisin yasama etkinliğini yavaşlatacağını belirterek karşı çıksalar da diğerleri

⁹ TBMMZC, C:7-2, B:13, 16.3.1340 (1924), s.535-526.

¹⁰ A. Şeref Gözübüyük, Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1957, s. 46-53.

¹¹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 18. Bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 292.

¹² M. Necmettin Deliorman, *Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri*, Nu.D. Matbaası, İstanbul 1957, s. 72.

hükümetlerin başına buyruk hareketlerini engellemek adına bir fren ve denge mekanizması olacak ikinci meclisin gerekli olduğunu savunmuşlardır.¹³

20 Temmuz 1948 yılında kurulan ve Fevzi Çakmak'ın Genel Başkanı olduğu Millet Partisi'nin (MP) Milli Programı'nın 35. maddesindeki: “*Parti, bazı fevri cereyanların kanunlaşması imkânını önleyecek ve yasaların daha esaslı surette incelenmesini sağlamak için halk tarafından seçilmiş bir Ayan Meclisinin kurulmasını zaruri görür*” ifadesi ile meclis sisteminin ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çift meclis ile ilgili istekler II. Dünya Savaşı'nın ardından gündeme gelmiştir. Ancak, çift meclis sistemini aydın kesimin geniş desteğini almış baskın bir görüş olarak nitelendirmek zordur. Kimi düşünürler ikinci meclisin ülke için bir denge unsuru olacağını savunurken, kimisi ise bunun ülkeye bir yarar sağlamayacağını ifade etmişlerdir. Bu şekilde başlayan çift meclis kurulması tartışmaları 1950 yılından itibaren Demokrat Parti (DP) iktidarıyla birlikte daha yoğun bir şekilde gündeme gelecektir.¹⁴

1950'li yıllar çift meclis sistemi üzerine yapılan tartışmaların yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bunda devlet sisteminde ve anayasal sistemde yaşanan bir takım sıkıntılar ve eksikliklerin payı büyüktür. Seçim sistemi sonucu oluşan meclis aritmetiğindeki dengesizlik, 1924 Anayasası'nın yürütme erkine verdiği geniş hareket alanı, bundan hareketle iktidarın bireysel haklar konusunda sergilediği olumsuz tutumlar ve bu tutumlar karşısında yasama organını denetleyecek kurumların olmaması gibi temel faktörler çift meclis sisteminin gerekliliğinin sürekli olarak gündemde kalmasını sağlamıştır.

Çift meclis isteklerinin öne sürülmesinde muhalefet partilerinin payı büyüktür. CHP, 1950 seçimleri sonrası düzenlediği kurultayda kuvvetler ayrılığı prensibinin uygulanması, bunun için de anayasanın değişmesi ve bir ikinci meclis kurulması gerektiğini dile getirilmiştir.¹⁵ 1954 yılında CHP 11. Kurultayı'nda çift meclis usulünün gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), seçim bildirisinde Türkiye'de bir rejim problemi olduğunu belirterek, çift meclis sistemi, Yüksek Hâkimler Meclisi, Anayasa Mahkemesi gibi bir takım kuruluşların kurulmasıyla bu sorunun çözüleceğini belirtmiştir.¹⁶

1955 Kongresi'nde DP'nin uyguladığı politikaları beğenmeyerek istifa eden ve “19'lar” olarak anılan grubun sözcüsü Fethi Çelikbaş, yeni kurulacak partinin

¹³ *Vatan*, 27.7.1947, s. 1-3.

¹⁴ MP, *Millet Partisi Programı*, Yeni Matbaa, Ankara, 1948, s. 32

¹⁵ *Cumhuriyet*, 3.7.1950, s. 1.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 28.4.1954, s. 1.

çift meclis sistemini savunacağını belirtmiştir.¹⁷ Daha sonra adı Hürriyet Partisi (HP) olacak bu yeni oluşumun parti programında Anayasa'yı değiştirmek gerektiğini gündeme getirmiştir.

1957 seçimlerinden bir süre önce muhalefetteki partilerin temsilcilerinin yayınladıkları bir ortak bildiriye, temel hak ve özgürlüklerin anayasada daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi, bir Anayasa Mahkemesinin kurulması, yargıç güvencesinin sağlanması gibi bazı hususların yanında, çift meclis sisteminin benimsenmesi de istenmiştir. İsmet İnönü, Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu, Fuat Arna, Kasım Gülek, Enver Güreli, Ahmet Bilgin, Turgut Göle, İbrahim Öktem ve Nurettin Arıdoğan'ın imzaladıkları 4 Eylül 1957 tarihli ortak bildiriye, yapılması istenen Anayasa değişikliği ve ikinci meclisin kurulması gerekliliği ileri sürülmüştür.¹⁸

Bu dönemde, partilerin söz konusu isteklerinin yanında basın ve yayın dünyası ve akademik çevrelerinde de çift meclisli sistemle ilgili görüşler ileri sürülmüştür. Bu çerçevede ele alınacak etkin yayın organlarından biri Siyasal İlimler Mecmuası diğeri ise Forum dergisidir. Bu dergilerde çift meclis sistemine geçiş önerileri sıklıkla yer almıştır. Siyasal İlimler Mecmuasında Hüseyin Nail Kubalı¹⁹, Sıddık Sami Onar²⁰, İsmet Giritli²¹, çift meclis ile ilgili olumlu bir yaklaşım sergilerken, Forum dergisinde de İlhan Arsel²², Macit İnce²³ de benzer görüşleri dile getirmişlerdir.

1950-1960 arası dönemde genel olarak ikinci bir meclisin kurulması isteği ön plana çıkmıştır. Bu durum hem parti programlarında belirtilmiştir hem de akademisyenler tarafından dillendirilmiştir. Bunda 1924 Anayasası'nın yürütme erkine tanıdığı oldukça fazla gücün olumsuz etkisinin rolü vardır. Ayrıca o dönemde hükümeti denetleyecek denge ve fren unsurlarının olmamasının da payı büyüktür. İsteklerin ortak noktası daha demokratik bir ortamın oluşması için çift meclisli yapının gerekli olduğu olmuştur. Aslında esas gaye, DP yönetiminin çalışmalarını denetleme ve onların rejim için tehdit olduğu düşüncesiyle denetlenmesini sağlamaktır.

¹⁷ *Milliyet*, 10.11.1955, s.1.

¹⁸ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 5. Bs, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979, s. 57.

¹⁹ Hüseyin Nail Kubalı, "Çift Meclis", *Siyasal İlimler Mecmuası*, No. 266, 1953, s. 76

²⁰ Sıddık Sami Onar, "Anayasa Anketi ve Aydınlarımız", *Siyasal İlimler Mecmuası*, No. 264, 1952, s. 522.

²¹ İsmet Giritli, "Tek Meclis mi, Çift Meclis mi?", *Siyasal İlimler Mecmuası*, No. 272, 1953, s. 232-235.

²² İlhan Arsel, "Çift Meclis Sistemi, İncelemeler", *Forum*, No:96, 1958, s. 6-8.

²³ Macit İnce, "İkinci Meclis", *Forum*, No: 159, 1960, s. 12.

II- 27 Mayıs Ara Döneminde Senato Kurulması Hakkında Öne Sürülen Görüşler

27 Mayıs 1960'da askerın yönetime el koymasıyla DP iktidarı sonlanmıştır. DP Hükümeti'nin devrilmesinden sonra belli bir dönem Milli Birlik Komitesi (MBK) idaresinde yönetilen ülke yavaş yavaş asker etkinliğinin azaldığı bir sürece girmiştir. Bu çerçevede atılan önemli adımlardan birisi Kurucu Meclisin, Temsilciler Meclisinin oluşturulmasıdır. Öngörülen usule göre Temsilciler Meclisinin kabul ettiği metinler MBK'ya sunulur. Kurucu Meclisin iki dalı arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde iki Meclisten eşit sayıda üyenin katılacağı bir Karma Komisyon oluşturulur. Karma Komisyonun hazırlayacağı uzlaşma metni, Kurucu Meclisin birleşik toplantısında üçte iki çoğunlukla karara bağlanır.²⁴

Bu dönemde Cumhuriyet Senatosunun nasıl bir kurum olacağı konusunda görüşler dile getirilmiştir. Bunda hazırlanacak yeni anayasa etrafında süren tartışmaların önemli katkısı olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren yoğunlaşan anayasa tartışmaları, Kurucu Meclis sürecinde göz önünde bulundurulacak esaslar daha da belirginleştirilerek ayrı bir boyuta taşınmıştır. Buna göre yeni anayasa, bir çoğunluk baskısını, daha kuruluşunda önleyecektir. Bunun için nispi temsil sistemi ile siyasal iktidarın herhangi bir yol ile bir kişide toplaması önleneyecektir. Bu uygulamanın sürekli olarak anayasa alanı içinde olması için de çift meclis, Anayasa Mahkemesi ve parlamento içi denetleme araçları daha iyi işler halde tutulacaktır.²⁵

1961 Anayasası hazırlanırken iki tasarıdan yararlanılmıştır. Bunlardan birincisi "İstanbul Öntasarısı", ikincisi ise "Ankara Öntasarısı" olarak anılır. Burada göze çarpan nokta daha önceki dönemde çift meclis isteyen bilim çevrelerinin daha sonra bunun oluşum sürecinde birbirlerinden farklı düşünceler dile getirerek tartışmanın boyutunu başka bir zemine çektikleridir. Özellikle Ankara tarafı, İstanbul tarafının öngördüğü ikinci meclisin "mesleki temsil usulü öngören yapısını" ve "daimi üyeliği" sert bir dille eleştirmiştir.²⁶

Bununla birlikte çift meclisli sistemin nasıl olması gerektiği üzerine basında da düşünceler sergilenmiştir. Bülent Ecevit, "Neden İki Meclis" isimli yazısında DP dönemindeki uygulamaları da değerlendirerek ikinci meclisin kurulmasındaki gerekçelerden söz etmiş, bu sistemle Türkiye'de daha iyi bir siyasi ortam olacağını savunmuştur.²⁷ Atalay Aban, "İkinci Meclis" isimli yazısında çift meclis sisteminin

²⁴ Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu, *Resmi Gazete*, 16.12.1960, No: 10682.

²⁵ Bahri Savcı, "Yeni Bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler-I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVI, No: 1, 1961, s. 81.

²⁶ Nermin Abadan, "1960 SBF Anayasa Seminerinde Beliren Esas Düşünceler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVII, No: 2, 1962, s. 266.

²⁷ *Ulus*, 22.6.1960, s. 5.

getireceği yararları söz ederek, hükümetlerin denetlenmesi gerekliliğinden söz etmiştir.²⁸ Fahri Belen, “Kurulacak İkinci Meclis Millî İradeye Fren Olmamalıdır” isimli yazısında ikinci meclisin korporatif bir yapıda olmaması gerektiğini savunarak meclislerde milletin iradesinin tam olarak tecelli etmesi için seçimlerle meclislere üye belirlenmesinin önemini vurgulamıştır.²⁹ Kenan Bulutoğlu ise *Dünya* gazetesindeki “İkinci Meclis ve Meslekî Temsil” isimli yazısında ikinci meclisin korporatif yapısına değinerek, bunun demokrasi açısından yarar getireceğini ifade etmiştir.³⁰ Edip F. Çelik, “İkinci Meclis Konusunda” isimli yazılarında ikinci meclisin demokrasi için yararlı olacağını savunmuştur.³¹ İrfan Türksever, *Yeni Sabah*’taki “Ayan Meclisi Kurulurken” ikinci meclisin yürütmenin aşırı etkinliğini kısıtlayarak demokrasinin gelişmesinde yararı olacağını belirtmiştir.³² Feridun Ergin ise “Çift Meclis Sistemi ve Bütçe Mekanizması” isimli yazısında ekonomik politikalar çerçevesinde çift meclis sistemini değerlendirmiştir. Ergin, bütçe görüşmelerinin Senato’da da yapılacak olmasının ekonomi açısından yarar getireceğini savunmuştur.³³ Genel olarak bakıldığında köşe yazarlarının ikinci meclisi desteklediği görülmektedir.

1945’ten itibaren çift meclisli parlamentonun erdemine inananlar genellikle ikinci meclis sayesinde yasama ve denetim çalışmalarının kalitesinin yükseleceği görüşünde olmuştur. Bir başka deyişle, oluşturulacak ikinci meclisle, birinci meclisin aşırılıklarının frenlenmesi, orada kabul edilen bir yasanın, gerek yerindelik gerek anayasaya uygunluk açısından ikinci meclis tarafından gözden geçirilmesi ve varsa gerekli düzeltmelerin yapılması amaçlanmaktadır. Nitekim tek meclisli ülkeler bile (İzlanda, Norveç vb), çift meclistekine benzer bir sonuca götüren yöntemler devreye sokmuşlardır. İki kez görüşme, azınlığın istemiyle askıya alıcı süreler bunlar arasındadır. Bu açıdan çoğunluğun taşkınlıklarını frenleme ve iktidarın sınırlanması ve özgürlüklerin güvence altına alınması için ikinci meclis, olumlu katkılar sağlayabileceğine inanmışlardır.

Çift meclisli parlamentonun sakıncaları üzerinde duranlar ise ikinci meclislerin milletin gerçek temsilini üstlenmiş birinci meclisleri denetlemelerinin, kimi zamanlar tikanıklıklara neden olacağından ve yasama organının görevini kısa zamanda yapamaz hale geleceğinden söz etmişlerdir. Ayrıca ikinci meclis üyelerinin hepsinin ya da bir kısmının seçimlerle iş başına gelmedikleri ve bunun

²⁸ *Ulus*, 8.8.1960, s. 5.

²⁹ *Vatan*, 6.10.1960, s. 5.

³⁰ *Dünya*, 7.7.1960, s. 1.

³¹ *Akşam*, 21-25.8.1960, s. 5.

³² *Yeni Sabah*, 15.7.1960, s. 3.

³³ *Cumhuriyet*, 23.4.1961, s. 5.

milletin temsili ilkesi ile bağdaşmadığı söylenmiştir. Özellikle belli zümrelerin egemen olacağı ikinci meclisin demokrasi için sakıncalı olacağı dile getirilmiştir.

III- Cumhuriyet Senatosunun Kuruluşu

Temsilciler Meclisinde öncelikle ikinci meclisin adı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Anayasa taslağının 61. maddesinde TBMM'nin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisinden kurulu olacağı belirtilmiş, bu düşünceye Fahri Belen gibi bazı temsilciler karşı çıkmıştır. Bunun yerine "senato" denilmesini önermişlerdir. Bu defa bu öneriye buna komisyon sözcüsü Turan Güneş karşı çıkmıştır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise ikinci meclise "senato" denilirse köylünün buna "seneti" veya "sanatu", senatöre de "santur" diyeceğini öne sürerek "Cumhuriyet Meclisi" adının doğru olduğunu savunmuştur. Sonuçta verilen önerge kabul edilmiş ve ikinci meclisin adı "Cumhuriyet Senatosu" olarak kararlaştırılmıştır.³⁴

1961 Anayasası, birey hak ve hürriyetleri ile ilgili olarak sosyal ve iktisadi haklar dışında, 1924 Anayasası'nın ana hatlarını almasına karşılık, devletin temel organlarının kuruluşuna tamamen yenilik getirmiştir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin statüsünü değiştirmiş, yine statüsünü büyük ölçüde değiştirerek bağımsızlığını sağlamaya çalıştığı yargı kuvvetine "kazai murakabe" yolu ile her ikisini denetleme yetkisini tanımıştır. Denilebilir ki; yeni sistemin başarıya ulaşması, yargı kuvvetinin fonksiyonunu gerçekleştirmesine doğrudan bağlı olmaktadır. Böylece bireyin hakları ve hürriyetleri için tehlike olduğunda oy birliğine varılan ve uygulamada da bu şekilde gelişen eski sistem tamamen bırakılarak yeni bir sisteme geçilmiştir.³⁵

Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunun temel gerekçesi, daha çok yasamanın etkili ve verimli işleyeceği düşüncesine dayandırılmıştır. 1961 Anayasası'nın gerekçesinde demokratik bir rejimde ikinci meclise düşen görevlerin başında, parti politikalarının kamuoyunun bazı kesimlerinin düşüncelerini göz ardı etmesinin giderilmesi ve "*Millet Meclisinden farklı bir seçim sistemi ile seçilen ve kamuoyunun istikametlerini daha nüanse hale getiren Cumhuriyet Meclisinin*" bu yararı sağlayacağı gösterilmiştir. Bu şekilde genel seçimlerle mecliste tecelli eden küresel siyasî tercih ve istikametleri temelinden değiştirmeden, gereken ince ayrımların dikkate alınması veya bunlara dikkatin çekilmesi ikinci meclisin görevlerinden sayılmıştır. İkinci olarak modern demokrasilerde siyasî tercihlerin ve kararların oluşumunun, geniş ve kamuoyuna açık tartışmalarla yapılmasının iktidarların sorumluluklarından olduğu, hükümet çalışmalarının bir başka organ

³⁴ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (TMTD), C:3, B:47, 18.4.1961, s. 361-366.

³⁵ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzdaki Son Gelişmeler ve 1961 Anayasası*, Ülke Matbaası, İstanbul 1963, s. 166.

önünde de tartışılmasının yararlı olacağı savunulmuştur. Son olarak yapılacak tartışmaların yasalara ve hükümet çalışmalarına teknik mükemmeliyet getirebileceği de öngörülmüştür.³⁶

IV- Senatonun Üye Yapısı

A- Tabii Üyeler

1961 Anayasası'na göre 157 Sayılı Yasa'nın altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi (MBK) Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabii oldukları hükümlere bağlıdır. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.³⁷

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun ilk teklifinde, Anayasa Mahkemesine en az yedi yıl başkanlık yapmış olanların, MBK'daki ilk görüşmede ise, en az üç yıl Genelkurmay Başkanlığı görevinde kalmış olanların ve Anayasa Mahkemesi Başkanlarının Cumhuriyet Senatosuna tabii üye olarak girmeleri benimsenmiştir.³⁸ Ancak Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu devletin yüksek hizmetlerinde görev yapmış kimselerin Cumhurbaşkanı kontenjanından, partilerin kadroları dışından Senatoya girebilmelerinin öngörülmesinden dolayı, Anayasa Mahkemesi Başkanları ve Genelkurmay Başkanı'nın Senatonun tabii üyesi olmalarıyla ilgili hükmü metninden çıkarmıştır.³⁹

MBK üyelerinin dışında cumhurbaşkanları, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyelerindedir. Cumhuriyet Senatosuna eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk tabii üye olarak katılmışlardır. Celal Bayar ise katılmayı kabul etmemiştir.⁴⁰

Senatoda 26 tabii üye görev yapmıştır. 1961 Anayasası'nın kabulüyle 23 MBK üyesinden 21'i (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu istifa etmiştir) "tabii senatör" adıyla Cumhuriyet Senatosuna girmiştir. Bu arada Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa ettiğinden, Fikret Kuytak ise öldüğünden 1971'de bu sıfatla Senatoda

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu, *TMTD*, C:3, B: 47, 18.4.1961, s. 32.

³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

³⁸ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Tutanakları Dergisi (MBKGKTD), C:6, B:83, 11.5.1961, s. 10-12.

³⁹ Kurucu Meclis Tutanak Dergisi (KMTD), C:2, B: 14, 26.5.1961, s.3.

⁴⁰ Mehmet Pantül, Bekir Sıtkı Yalçın, *Türk Parlamento Hukukunda İkinci Meclisler*, Cumhuriyet Senatosu Vakfı Yayınları, Ankara 1982, s. 118-119.

kalanların sayısı 18'dir. Bu kişiler daha sonra Milli Birlik Grubu'nu (MBG) kurmuşlardır.

Tabii üyelik kurumu çoğu kez eleştirilerin odağında olmuştur. Cumhurbaşkanınca atanan üyelere çok, MBG'nin, bir partinin doğrultusunda hareket etmesinin milli egemenlikle bağdaşmadığını ileri sürerek tabii üyeliğin kaldırılmasını zamanın parti liderleri şiddetle savunmuşlar ve bu görüşlerini her fırsatta dile getirmişlerdir.

Bu noktada değinilmesi gereken husus bazı tabii senatörlerin pozisyonlarından duydukları rahatsızlıktır. Mesela Sıtkı Ulay tabii senatörlükten normal senatörlüğe geçmek istemiştir. Bazı gazeteler kendileri için "müebbet üye", "temelli üye" gibi alay edici ifadeler kullandıkları gibi, bir takım çevrelerde eski MBK üyelerinin hayatları boyunca senatör olmalarının dedikodu konusu edildiği bilinmektedir.⁴¹

B- Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyeler

1961 Anayasası'nın 72. maddesine göre cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosuna çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve 40 yaşını bitirmiş Türkler arasından 15 üye seçer. Bunlardan en az 10'u bağımsızlar arasından seçilecektir. Cumhuriyet Senatosunun kuruluş amacına uygun olarak genel oyla seçilenlerin yüksek öğrenim yapmış bulunmaları şartı arandığı halde, cumhurbaşkanınca seçilen üyelere bu şart aranmamaktadır. Cumhurbaşkanınca seçilenlerin üyelik süresi 6 yıldır. Süresi biten üye tekrar seçilebilir. Üyelerin üçte biri, iki yılda bir yenilenir. Üyeliğin boşalması halinde boşalan üyeliğe cumhurbaşkanınca bir ay içinde yeni bir atama yapılır.⁴² Atanan üye, boşalan üyenin süresini tamamlar. Böylece ilk 15 üyenin seçilmesinden sonra cumhurbaşkanının her iki yılda bir 5 üye seçeceği anlaşılmaktadır. Bu şekilde Senatoda toplamda 60 üye cumhurbaşkanınca seçilmiştir.

C- Genel Oyla Gelen Üyeler

1961 Anayasası'nın 72. maddesine göre kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir. Genel oyla gelen senatör sayısı toplamda 150 kişidir. 1961-1980 döneminde 412 üye genel oyla seçilerek senatör olma hakkı elde etmişlerdir. Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde Türkiye, (A, B, C) olmak üzere 3 seçim çevresine ayrılmıştır. Her

⁴¹ *Milliyet*, 27.1.1962, s. 5.

⁴² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

çevre 50'şer üye seçmektedir. Ankara, İstanbul ve İzmir kendi içlerinde de ayrıca seçim bölgelerine ayrılmıştır.⁴³

D- Üyelerin Genel Profili

26 Ekim 1961'den 12 Eylül 1980'e kadar Cumhuriyet Senatosuna seçilen 498 üyeden, 4'ü göreve başlamamış ve böylece toplam 494 üye görev almıştır. Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilmek için 40 yaşında olmak koşulu arandığından, genel yaş ortalaması Millet Meclisine oranla daha yüksek olması gerekir. Nitekim 50 yaşından büyük olanlar Cumhuriyet Senatosunun % 40'ını oluşturmakta, 60 yaşından yukarı olanlar ise, % 10'u geçmektedir. Millet Meclisinde ise bu oran, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin yarısı yani % 5'i kadardır.

Türkiye'de Cumhuriyet Senatosu üyeliği toplumsal sınıf yapısıyla ilgili değildir. Nitekim aristokratik bir yapı arz etmemekle beraber, diğer dünya ülkelerinden en büyük farkı Senatoda hukuk kökenlilerin bir hayli fazla yer almasıdır. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin mesleklerine göre dağılımına bakıldığında, hukukçuların 201 kişiyle çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Cumhuriyet Senatosunun 19 yıllık toplam üye sayısının % 40,4'ünün yani üyelerin her 5'inden 2'sinin hukuk kökenli olduğu görülmektedir. Hukukçulardan sonra ikinci sırada asker kökenli Cumhuriyet Senatosu üyeleri yer almıştır. Cumhuriyet Senatosu üyeliği yapmış 494 kişiden 84'ü (% 17'ye yakını) askerdir. Bu oran Millet Meclisinde ise, % 6 dolaylarındadır. Cumhuriyet Senatosunda bu oranın yüksek olmasının bir nedeni de, "18 tabii üyenin" asker oluşudur. Bunlardan sonra % 10,4'le tıp kökenliler, % 8,2 ile mühendisler ve % 6,4 ile eğitimciler gelmektedir.⁴⁴

Senatörler de tıpkı milletvekilleri gibi yasama dokunulmazlığına sahiptirler. 6 Ekim 1961'den 11 Eylül 1980 tarihine kadar Cumhuriyet Senatosuna gelen yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin toplam 135 dosyadan 120'si reddedilmiş, 3'ü hakkında ise, bir işlem yapılmamıştır. 12 üyenin yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bu kişiler arasında darbe teşebbüsünde buldukları iddiasıyla yargılanan Cemal Madanoğlu, Osman Köksal'ın yanında Sezai Okan, Ekrem Acuner, Şükran Özkaya, Mucip Ataklı, ve Suphi Karaman kişiler daha sonra Anayasa Mahkemesi kararıyla dokunulmazlıklarına kavuşmuşlardır.⁴⁵ Senatoda sadece iki üyenin de üyelik sıfatları düşürülmüştür. Bunlardan birincisi, bir aylık sınırı aşan bir süre boyunca Senato çalışmalarına izinsiz, özürsüz ve aralıksız olarak katılmayan Bitlis Bağımsız Senatörü Ziya Nami Şerefhanoglu hakkındadır. Şerefhanoglu, 5 ay boyunca Senatoya gelmemiştir. Bunun üzerine Adalet Partili

⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

⁴⁴ Pantül-Yalçın, a.g.e., s. 120-121.

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi Kararı, *Resmi Gazete*, 4.4.1972, No:14149.

(AP) Ömer Ucuşal ve Mustafa Deliveli dokunulmazlığının kaldırılmasını istemişlerdir. Önerge 9'a karşı 41 oyla kabul edilmiştir.⁴⁶ İkinci üyelik düşürme kararı ise 1961'de Niğde'den CKMP Senatörü seçilen ve daha sonra MHP'ye geçen Kudret Bayhan hakkında verilmiştir. Bayhan, Fransa'ya piyasa değeri 500 milyon lira olan yaklaşık 145 kilo baz morfin sokmaktan yakalanmış ve tutuklanmıştır.⁴⁷ Bayhan ve şoförü Fransa'da hüküm giymiş, Nice Ceza Mahkemesi 15 yıla hapis cezası vermiş ve 9 milyon lira para ödemelerini kararlaştırmıştır.⁴⁸ Olay üzerine Kudret Bayhan'ın senatörlüğü düşürülmüştür. Senato, 14 Şubat 1973'te verdiği bir kararla Baykan'ın dokunulmazlığını kaldırmıştır.⁴⁹

Cumhuriyet Senatosu üyelerine, Yasama görevinin yanı sıra yürütme organında da önemli görevler düşmüştür. Faaliyette bulunduğu 1961-1980 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu'ndan 3 cumhurbaşkanı, 5 başbakan ve 65 bakan çıkmıştır.⁵⁰ 20 Kasım 1961 tarihinden 12 Eylül 1980'e kadar kurulan hükümetlerdeki 497 bakanlık görevinin 100'ü, 65 Cumhuriyet Senatosu üyesi tarafından yürütülmüştür. Bu sayı, Bakanlar Kurulunda görev almış tüm üyelerin % 20'sini, yaklaşık olarak beşte birini oluşturmaktadır. Ancak başka bir durum senatörlere verilen bakanlık görevlerinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu dönemde TBMM dışından gelen üyelere 63 kere bakanlık verilmiştir ki bu %13'lük bir kesimi gösterir. Bu oran Senatodan atanan üyelerin yarısından fazlasına denktir. TBMM'de senatörlerin milletvekillerinin oranının 1/3 olduğu düşünülürse, bakanlığa atanan senatör sayısının azlığı görülmektedir. Çünkü milletvekilleri arasından bakan olanların sayısı senatörlerin 3 katından fazladır. Millet Meclisinden ve TBMM dışından gelen üyelerin %80'lik bir kesimi oluşturduğu düşünürse senatörlerin yürütme gücündeki etkinliğinin çok da fazla olmadığını gösterir.

Cumhuriyet Senatosunun toplam üye sayısı Millet Meclisinden az olmasına karşın, Cumhuriyet Senatosuna seçilen kadın üyelerin, Millet Meclisine oranla daha çok olduğu (10 kişi) dikkati çekmektedir. Bunlardan dördü cumhurbaşkanınca seçilen üyelere ve onlar da görevleri sırasında iz bırakmışlardır.⁵¹ Senatoda görev yapan tek gayrimüslim senatör Adalet Partisi (AP)'sinden Ermeni asıllı Sahak Berç Turan olmuştur. Mimar olan Turan, İstanbul Üyesi olarak 1964'e kadar Cumhuriyet Senatosunda bulunmuştur.

⁴⁶ *Milliyet*, 23.7.1967, s.7.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 8.3.1972, s.1.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 28.2.1973, s.1.

⁴⁹ *Milliyet*, 18.8.1982, s.1.

⁵⁰ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri*, C. I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 8.

⁵¹ Pantül-Yalçın, a.g.e., s. 121.

V- Senatonun Görev ve Yetkileri

A-Senatonun Tek Başına Kullanabildiği Yetkiler

1- Soru

Cumhuriyet Senatosu üyeleri, hükümet adına yazılı veya sözlü olarak cevaplandırılması isteği ile başbakana veya bakanlara soru sorabilirler. Ancak Senato üyelerinin daha etkili bir denetim yolu olan hükümetle ilgili gensoru verme hakkı yoktur. 1961 Anayasası gerekçesinde gensorunun yalnız Millet Meclisince uygulanmasının nedeni olarak, Millet Meclisinin tamamen genel oyla seçilmiş üyelerden oluştuğu, ancak Senatoda atanma yolu ile gelen veya tabii olan üyelerin olduğu, bu açıdan senatonun genel oyun eğilimiyle tam uyuşmadığı için böyle bir yetkisinin olmayacağı gösterilmiştir.⁵²

Bu çerçevede, Cumhuriyet Senatosunun faaliyette bulunduğu on dokuz yıl içinde üyeler tarafından 1150 sözlü, 2662 yazılı soru önergesi verilmiş olup, gerek sözlü ve gerekse yazılı sorunun cevabı en çok başbakandan istenilmiştir. Başbakana yöneltilen sözlü sorular % 18'lik, yazılı sorular ise % 16.3'lük bir dilimi oluşturmaktadır. Genel olarak asayiş, partiler arası ilişkiler, senatörlerin seçim bölgeleriyle ilgili istekleri ve yabancı ülkelerle olan ilişkilerin soru olarak yöneltildiği görülmektedir.⁵³ Başbakandan sonra bakanlara göre yöneltilen yazılı ve sözlü soru oranlarına bakıldığında en çok sözlü soru yöneltilen kişilerin Milli Eğitim Bakanı (sözlü % 15.2, yazılı % 8.9), İçişleri Bakanı (% 9.1, yazılı %7.8), Tarım Bakanı (sözlü %5.7, yazılı % 3.8), Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanı (sözlü % 4.6, yazılı % 2.4) Maliye Bakanı (sözlü % 2.8, yazılı % 5.3), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı (sözlü % 3.8, yazılı % 6.2) olduğu görülmektedir.

Yazılı soruların % 96'ya yakını sonuçlandırılmıştır. Sözlü sorularda bu oran %60 civarındadır ve daha düşüktür. Yazılı sorulardan sadece 14 tanesi sonuçlanamamıştır. Bu nedenle sözlü soruya göre daha bağlayıcı olan yazılı soru önergeleri daha etkin bir şekilde kullanılmıştır.⁵⁴

2- Genel Görüşme

Genel görüşme hükümetin veya bir bakanın siyaset ve icraatı ile ilgili belirli bir konunun Genel Kurulda görüşülmesidir. En az beş üyenin imzalayarak başkanlığa verecekleri bir önerge ile istenir. Cumhuriyet Senatosunun çalışmalarını sürdürdüğü 1961-1980 arası üyeler ve gruplar adına 32 genel görüşme açılması

⁵² Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı Ve Anayasa Komisyonu Raporu, *TMTD*, C:3, B: 47, 18.4.1961, s. 35.

⁵³ Çoker, a.g.e., s. 7.

⁵⁴ Pantül-Yalçın, a.g.e., s. 161.

önergesi verilmiş olup bunlardan 5'i görüşme yapılmadan geri alınmış, 9'u reddedilmiş, 18 önerge kabul edilerek görüşülmüştür.

Cumhuriyet Senatosu, bu denetim yolu ile önemli yurt sorunlarına değinmiş, ele alınan konularda ilgilileri uyardığı gibi kamuoyunu da aydınlatmıştır.⁵⁵ Kabul edilip görüşülen 18 önerge arasında o tarihte kamuoyunda büyük yankılar uyandıran ya da bugün için de önemini ve güncelliğini koruyan işsizlik sorunu, Türk petrolleri, Kıbrıs sorunu ve şiddet olayları gibi konular vardır.

3- Senato Araştırması

Senatonun başka bir denetim yolu da "Senato Araştırması"dır. Yasamanın yürütmeyi denetleme yolları içinde meclis soruşturmasının ayrı bir yeri vardır. Öteki bütün denetim yolları sadece siyasal sonuçlar ortaya çıkarırken, Meclis soruşturması sonucunda, ilgili başbakan veya bakanın cezai sorumluluğunun doğma olasılığı vardır.⁵⁶

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına 139 araştırma önergesi verilmiş olup, bunlardan 79'u kabul edilerek görüşme açılmış, 21'i reddedilmiştir. 27 önerge geri alınmış, 8 önerge, sahiplerinin seçime girmesi nedeni ile işlemden kaldırılmıştır. 3 önerge de gündemden çıkarılmış olup kabul edilen 79 önergeden 17'si, 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasında Yasama Meclislerinin kapatılması nedeniyle görüşülememiştir.⁵⁷

Senato araştırması ile gündeme gelen özel yüksek okullar, devlet-din ilişkileri, deprem ve depremle ilgili yerleşim, mesken, ulaşım, dağıtım, depolama ve afetler fonu, TRT, geri kalmış bölgelerin sorunları, Kamu İktisadi Teşebbüsleri üzerindeki denetim etkinliği konularına ilişkin Araştırma Komisyonu raporları, önemlidir. Ayrıca süre geçmesi dolayısıyla rapora bağlanmayan Mason Locaları raporu, görüşülemeyen Türkiye'deki ABD ve NATO'ya ait üs ve tesislerin adedi ile yönetim şekline dair olmak üzere iki önerge Senatonun en önemli çalışmaları olarak göze çarpmaktadır.

B- Millet Meclisi İle Birlikte Kullandığı Yetkiler

1- Yasaların Teklifi ve Görüşülmesi

Cumhuriyet Senatosu üyeleri yasa teklif etmeye yetkilidirler. Yasa tasarıları ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür. Millet Meclisinde direkt veya değiştirilerek kabul edilir ya da reddedilen tasarılar ve teklifler Cumhuriyet

⁵⁵ Çoker, a.g.e., s.555-562.

⁵⁶ Cem Eroğul, *Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 44.

⁵⁷ Pantül-Yalçın, a.g.e, s. 160.

Senatosuna gönderilir. Millet Meclisinde kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosunca değişiklik yapılmadan kabul edilirse, yasalaşır. Cumhuriyet Senatosu kendisine gelen metni değiştirerek kabul ederse, ancak Millet Meclisinin de bu değişikliği benimsemesi halinde, metin yasalaşır. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni kabul etmezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıda üyelerden bir Karma Komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Buna göre yapılan teklif her iki Mecliste ayrı ayrı görüşülür. Değişiklik teklifinin kabulü meclislerin ayrı ayrı üye tamsayılarının 1/3 çoğunluğunun oyu ile mümkündür.⁵⁸

Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün 21-23. maddelerine göre yasa tasarısı ve yasa teklifi ayrımı yapılmıştır. "Yasa tasarısı" yalnızca Bakanlar Kurulundan gelen yasa önerileri için kullanılmıştır. "Yasa teklifi" ise TBMM üyelerinden gelenler için kullanılmıştır.⁵⁹ 1961-1980 arası dönemde yasama faaliyetinin ağırlıklı olarak Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirildiği de görülmektedir. Senato ve Millet Meclisinin yasa önerileri (614), Bakanlar Kurulunun sunduğunu önerilerin (1956) yaklaşık 1/4'ü kadardır. Bununla birlikte 614 yasa teklifinin de 151'i Cumhuriyet Senatosu üyeleri tarafından verilmiştir. Geri kalan 463 teklif, milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet Senatosu üyelerinin Meclise sunduğu yasa teklifleri çerçevesinde katıldıkları yasama faaliyetinin yalnızca %6'sını yaptığı görülmektedir. Millet Meclisinin oranı %18, Bakanlar Kurulunun oranı ise %76'dur.

Tablo 1: TBMM'de İşlem Gören Yasa Tasarı ve Teklif Sayılarının Kurumlara Göre Dağılımı*

Kurum	Yasa Tasarısı ve Yasa Teklifi Sayısı	Yasama Çalışmalarına Katılım Oranı
Bakanlar Kurulu	1956	76%
Millet Meclisi	463	18%
Cumhuriyet Senatosu	151	6%
Toplam	2570	100%

19 yıllık yasama hayatının sona erdiği 11 Eylül 1980 tarihine kadar Cumhuriyet Senatosuna hükümetlerden toplam 1956 yasa tasarısı gelmiştir. Bunun 1729'u aynen kabul edilmiştir ki bu, gelen tasarıların % 88.4'ünü oluşturmaktadır. Gelen yasa tasarılarından % 9'u değiştirilerek kabul görmüş, % 1.5'i süresi içinde

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

⁵⁹ Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü, *Resmi Gazete*, 18.1.1964, No:11610.

* CSTD ve MMTD'den yararlanılarak derlenmiştir.

görüşülememiş ve sadece % 1.1'i reddedilmiştir. Bu da hemen hemen her yasa teklif ve tasarrın onaylandığının bir göstergesidir.

Yine bu süre içinde gelen Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senato üyeleri tarafından verilen yasa tekliflerinden 441'i yani % 71.8'i aynen kabul edilmiştir. Cumhuriyet Senatosunca bu tekliflerin % 11.2'si değiştirilerek kabul görmüş, % 3.4'ü süresi içinde görüşülememiş ve % 11.9'u ise reddedilmiştir. Komisyonda kalan, sahibi tarafından geri alınan ve işlemde kaldırılan teklifler ise % 2'lik bir paya sahiptir. Bakanlar Kurulundan gelen tasarrların hemen hepsi kabul gördüğü halde (% 97), üyelere gelen tekliflerin ise % 82'si kabul edilmiştir. Yasa tekliflerinin hem değiştirilerek kabul edilme, hem de ret oranları yasa tasarrlarına oranla bir hayli yüksektir. (Tablo 2)⁶⁰

Bu verilerin ışığında yasama sürecine genel olarak bakıldığında, ikinci meclisin Anayasadaki görece yetkisizliği, uygulamada daha da pekişmektedir. Gerçekten de, Cumhuriyet Senatosu, yasaların aşağı yukarı %80'i bakımından otomatik bir onay makinesi gibi işlemiş, ancak geri kalan %20'si üzerinde etkili olmaya çalışmıştır.

Tablo 2: TBMM'de İşlem Gören Yasa Tasarı ve Teklifleri*

	Aynen Kabul Edilen		Değiştirilerek Kabul Edilen		Reddedilen		Süresi İçinde Görüşülemeyen		Komisyonda Kalan		Sahibi tarafından geri alınan		İşlemden Kaldırılan		Toplam
		%		%		%		%		%		%		%	
Yasa Tasarısı	1729	88,4	176	9,0	22	1,1	29	1,5	0	0	0	0	0	0	1956
Yasa Teklifi	441	71,8	69	11,2	73	11,9	21	3,4	5	0,8	3	0,5	2	0,3	614
Toplam	2170	84,4	245	9,5	95	3,7	50	1,9	5	0,2	3	0,1	2	0,1	2570

Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa; Senato, Anayasa'nın kendisine tanıdığı en önemli yetkilerden biri olan yasa teklifini etkin olarak

⁶⁰ Pantül-Yalçın, a.g.e., s. 157.

* CSTD ve MMTD'den yararlanılarak derlenmiştir.

kullanamamıştır. Bunda yapılacak tekliflerin ilk olarak Millet Meclisinde görüşülecek olmasının yanında, 1961-1980 döneminde hükümetlerin Meclise sundukları yasa tasarılarıyla yasama gücünü etkin olarak kullanmalarının da payı vardır. Ayrıca “son sözü söyleme” gücünün de Meclisin elinde olması diğer bir etkidir. Bir diğer sorun ise gerek Bakanlar Kurulunun, gerek milletvekillerinin bu çalışmalarda Senatoya göre daha etkin çalışması, daha doğrusu Senatoya iş bırakmamasıdır. Senatörlerde yasa teklifi yapma isteğinden çok Meclisten gelen yasaları denetleme kaygısı olduğundan söz konusu sonuç ortaya çıkmıştır. Yine hükümetlerin sürekli değişmesi Senatonun yürütüme gücüyle olan uyumunu zorlaştırmıştır. Bu dönemde neredeyse her yıl bir hükümet değiştiğinden, bir hükümetin yaptığını diğeri beğenmediğinden ve yasama çalışmalarında bir süreklilik olmadığından Senato, Meclisle bir uyum zorluğu yaşamıştır. Bir diğer sorun ise Senato'nun sürekli değişen üye yapısıdır. Senato'da Meclisteki gibi başı sonu belli yasama dönemleri olmadığından ve en az her iki yılda bir seçim yapıldığından senatörler yasama etkinliklerinden çok, parti etkinliklerine ağırlık vermek zorunda kalmışlardır.

2- Anayasa Değişikliklerinin Görüşülmesi

1961 Anayasası'nın 155. maddesine göre Anayasa'nın değiştirilmesi, TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasa, yasaların kabul ve değişikliklerinde, son sözü Millet Meclisine bıraktığı halde, Anayasa'nın değiştirilmesi konusunda, her iki Meclis arasında tam bir eşitlik kabul etmiştir. 1969'da gerçekleştirilen ve araya genel seçimler girdiği için Senato'da kabulü Mayıs'tan Kasım'a kadar sürüncemede kalan birinci değişiklik dışında, öteki anayasa değişiklikleri ortalama 10 gün içinde Cumhuriyet Senatosu'ndan geçmişlerdir. Yani Senato, Anayasa'ya değişiklik getiren yasalar için, olağan yasalara ayırdığı ortalama sürenin ancak altıda birini yeterli görmüştür. Anayasa'nın 157 maddesinin 35'ine dokunmuş olan ve ayrıca dokuz yeni geçici madde getirmiş bulunan 1971 değişikliği dahi, 14 gün içinde Cumhuriyet Senatosu'nda aynen benimsenmiş ve yasalaşmıştır. Kısacası Senato, kurulmadan önce kendisine biçilen rejim ve anayasa bekçiliğini yapamamıştır. Bunun görünürdeki nedeni, en önemli anayasa değişikliklerine olağandışı ortamlarda girişilmiş olmasıdır.

C-Millet Meclisi ile Birleşik Toplantı Yaparak Kullandığı Yetkiler

Anayasa ve TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'ne göre, TBMM birleşik toplantısında alınabilecek kararlar şunlardır:

-Uluslararası hukukun meşru saydığı hallerde savaş ilanına, Silahlı Kuvvetlerin yurt dışına gönderilmesine veya yabancı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmalarına karar vermek,

-Cumhurbaşkanı seçimini yapmak ve vatan hainliğinden dolayı suçlandırmak,

-Başbakan veya bakanlar hakkında yapılacak soruşturma işlemlerini yürütüp karara bağlamak ve kararın Yüce Divana gönderilmesine karar vermek,

-Siyasal partilerle yasama meclislerinin ve yerel yönetimlerin seçimleriyle ilgili tasarı ve teklifler konusunda, meclislerin görüşlerini uzlaştıran Karma Komisyon Raporunu görüşüp oylamak.

-Sıkıyönetim kararının onanmasına ve sıkıyönetimin uzatılmasına karar vermek,

-Bakanlar Kurulunun üniversitelere el koyma kararını onaylamak.⁶¹

1961 Anayasası'na göre hükümet Cumhuriyet Senatosuna karşı değil, Millet Meclisine karşı sorumludur. Güven oylaması sadece Millet Meclisinde yapılır. Cumhuriyet Senatosunun güvensizlik oyuyla hükümeti düşürme yetkisi yoktur. Bütçe yasasının kabulünde son söz Millet Meclisine aittir. Gensoru dışında, soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması gibi hükümeti denetleme araçlarında, Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi eşit yetkilerle donatılmıştır. Anayasa'nın değiştirilmesi usulünde de Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu eşit yetkilerle donatılmıştır. Anayasa'nın 155. maddesine göre, Anayasa değişikliği teklifinin kabulü için "Meclislerin ayrı ayrı üye tamsayılarının üçte iki çoğunluğunun oyu" gerekir.⁶² Bunlar göz önüne alındığında 1961 Anayasası daha çok tek meclis sistemine yakın olan fakat her iki sistem arası bir yasama meclisi kurmuştur.⁶³

VI-1961-1980 Döneminde Siyasi Ortam Karşısında Cumhuriyet Senatosu

1961-1980 arası döneme bakıldığında Senato'da AP'nin ağırlığının olduğu görülmektedir. Bu ağırlık 1968 Senato seçimlerinde pekişmiştir. Bunda AP'nin tek başına iktidar olmasının kendisine verdiği avantajın büyük rolü olmuştur. CHP ise en yüksek senatör sayısına 1977 seçimlerinde ulaşmıştır. Bunda Ecevit'in kişisel çizgisinin önemli payı vardır. Bu iki partinin dışında Yeni Türkiye Partisi (YTP),

⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

⁶³ Aldıkaçtı, a.g.e., s. 191.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) grup kurabilme imkânı bulsalar da parti grubu olarak AP ve CHP (tabii senatörler ve kontenjan senatörleri sayılmazsa) senatoda iki partili bir görünüm sergilemişlerdir. 12 Eylül 1980 tarihi itibarıyla Cumhuriyet Senatosunda 2 siyasi parti yani, AP ve CHP grupları, 2 de siyasi parti kökenli olmayan yani, Kontenjan ve Milli Birlik Grubu (MBG) olmak üzere toplam 4 grup vardır.

1961-1980 döneminde Senatoda partiler arası geçişler de yaşanmıştır. 19 yıllık dönemde genel oyla gelen 412 senatörden 77'si, 114 kez parti değiştirmiştir. Bu toplam üye sayısının %19'una denk gelmektedir ki parti mensuplarından her 5'inden biri yer değiştirmiştir. Buna göre CHP'den 28, AP'den 24, YTP'den 18, CKMP'den 6 ve MP'den 1 senatör ayrılmış ve başka partilere geçmiştir. AP'den CHP'ye 10 senatör geçerken CHP'den AP'ye 7 senatör geçmiştir. AP'yi, 30, CHP'yi 13, DP'yi 5, Cumhuriyetçi Parti (CP)-Milli Güven Partisi (MGP)-CGP'yi ise 23 senatör tercih etmiştir. Buna göre en fazla tercih edilen parti AP olmuştur. Parti değiştirmelerdeki en büyük etkenlerin başında bu dönemde yaşanan parti içi bölünmeler sonunda blok olarak yeni kurulan partiye geçişlerin yaşanması gelmektedir. Hem AP, hem CHP'de bu bölünmeler yaşanmıştır.⁶⁴

Tablo 3: Seçim Dönemlerine Göre Senatör Sayıları*

PARTİLER	SEÇİM DÖNEMLERİ							
	1961	1964	1966	1968	1973	1975	1977	1979
AP	71	79	92	101	77	78	65	77
CHP	36	45	50	34	40	62	75	63
YTP	27	11	1	–	–	–	–	–
CKMP	16	4	1	–	–	–	–	–
MP	–	4	2	–	–	–	–	–
TİP	–	–	1	1	–	–	–	–
CGP	–	–	–	11	–	4	4	2
MHP	–	–	–	–	–	1	1	1
MSP	–	–	–	–	3	5	6	7
DP	–	–	–	–	7	–	–	–
BAĞIMSIZ	–	7	–	–	13	2	1	1
TABİİ SENATÖR	19	19	20	20	19	19	19	19
KONTENJAN	15	15	15	15	15	13	11	11

⁶⁴ Bilgiler *TBMM Albümü 1920-2010*, C.IV, TBMM Yayınları, Ankara 2010'dan derlenmiştir.

* CSTD, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerindeki verilerden derlenmiştir.

Cumhuriyet Senatosu'nun önemli bir devlet organı olarak yönetimde kaldığı 1961'tan 1980 yılına kadar Türkiye'nin nüfusuna her 5 yılda 4 milyon kişi eklenmiş ve 1980'e gelindiğinde nüfus 45 milyona yaklaşmıştır. Bu oranın artması ülkenin sosyal dengelerinde de büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. 1960'li yıllarda siyasi partiler arasındaki kutuplaşma bir yandan AP-CHP arasında yaşanırken, diğer yanda ise sağ partiler-Türkiye İşçi Partisi (TİP) arasında daha şiddetli ve keskin bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bunlar yaşanırken 1968'den sonra gençlik hareketleri baş göstermiştir. 1960 ile 1970 yılları arasında sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte toplumsal yaşamda dalgalanmalar olmuştur. Her yıl yüz binlerce köylü topraklarından ayrılarak büyük şehirlerdeki işsiz işçiler safına katılmıştır. Sendikalar da gösteriler yaparak işçi haklarını dile getirmişlerdir. En sonunda bu dönem 12 Mart 1971'de askerlerin siyasete müdahale etmesi ve hükümetin istifasıyla sonuçlanmıştır.

Bu süreçte 12 Mart yönetiminin amacı, 1960'ta olduğu gibi, bir dizi sosyal ve ekonomik reformlarla gelişmeyi sağlamak ve siyasal düzensizliği ortadan kaldırmak olarak dillendirilse de bu konularda bir başarı sağlanamamıştır. Üç yıllık askeri-sivil rejim, bunların dışında başka eylemlerde de bulunmuştur. Bunlardan en önemlisi Anayasa değişiklikleridir. Bu değişikliklerle Anayasa'nın yaklaşık dörtte biri yenilenmiş ve 11 geçici hüküm getirilmiştir. Değişiklikler öncelikle 1961 Anayasası'nın haklar ve özgürlükler düzenine yönelik olmuş ve devleti bireylere karşı koruma mantığı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Haklar ve özgürlükler bakımından Anayasa ile getirilen güvenceler zayıflatılmıştır. Ancak ne 1973'e kadar olan devrede ne de 1973'ten sonra yaşanan tüm hükümet denemeleri (CHP-Milli Selamet Partisi koalisyonu, Milliyetçi Cephe Hükümetleri, CHP Hükümeti ve AP Azınlık Hükümeti) istikrarlı bir siyasal yönetim oluşturma konusunda başarılı olamamıştır. Kronikleşen siyasal belirsizlik koşullarında aşırı sağ ve merkezdeki siyasal kadroların yenilenmesi ve geleneksel partilerin, egemenlerin temsil sorununa çözüm getirecek bir dönüşüm geçirmesi, Türkiye siyasetine "istikrar" kazandırmanın tek yolu olarak gözükmüştür. Bunun için yeni bir siyasal üst yapı gerekmiştir. Terör olaylarından bezmiş halk tarafından ordu bunu yapacak tek güç olarak görülmüştür. Bu da beraberinde 12 Eylül askeri müdahalesini getirmiştir. Bu dönemde yaşanan istikrarsızlığın ana nedeni olarak 1961 Anayasası görülmüştür.⁶⁵

Oysa 1961 Anayasası'nda Senatonun en önemli görevlerinden biri, demokratik hayat standartlarını korumak olarak belirlenmiştir. Burada değinilmesi gereken konu ise sıkıyönetim uygulamalarıdır. 1961-1980 arası dönemde Bakanlar

⁶⁵ Ergun Aydınoglu, *Türk Solu (1960-1980)*, Versus Yayınları, İstanbul 2008, s. 400.

Kurulu 7 kez sıkıyönetim ilan etmiş, bunların 6'sı TBMM'ce onanmış, 1'i ise reddedilmiştir. Bu dönemde sıkıyönetim uygulamaları 37 kez uzatılmıştır.⁶⁶ Sıkıyönetim ilanı sonucunda bu 19 yılın yaklaşık 7.5 yıl boyunca ülkenin çeşitli yerlerinde sıkıyönetim uygulanmıştır. Anayasa'nın 124. maddesinin getirdiği düzenleme, bu çok önemli konuda Cumhuriyet Senatosunu hemen hemen yetkisiz bırakmıştır. Bu maddeye göre, Bakanlar Kurulunun aldığı sıkıyönetim ilanı kararını onama ve sıkıyönetim süresini her seferinde iki ayı aşmamak üzere uzatma yetkileri Meclislerin birleşik toplantısına aittir.⁶⁷ Bu durum Meclislerin sayısal durumları göz önüne tutulduğunda Senatonun etkisiz kalacağını göstermektedir. Nitekim öyle olmuştur. Senato demokratik rejim önünde sıkıntılar çıkarabilecek bu durum karşısında tüm senatörler olarak etkili bir duruş sergilememiş veya sergileyememiştir.

Partiler arasında yaşanan kutuplaşma eğilimlerinin artması ve onların kurduğu örgütler sayesinde kutuplaşma eğilimlerinin topluma yansması sonucu siyasal dünya "biz-onlar" ikileminde yürümeye başlamıştır. Ülkede bulunan kurumlar da bu kutuplaşmadan nasibini almıştır. Partilerin militan yetiştirme kamplarına dönen üniversiteler, bürokrasi, öğretmenler ve bunların içinde en önemlisi polis teşkilatı da kendi aralarında bölünmüştür. Siyasal şiddet ve terör her geçen gün artmış, bunu önleyecek güvenlik güçleri de kendi içinde bölündüğü için şiddet ve terörün sağlıklı tahlili yapıp müdahale edilemediğinden önüne de geçilememiştir. Parlamento ve bürokrasinin tamamen tıkanıp işlevsizleşmesi ve özellikle siyasal şiddet ve terörün önüne geçilememesi, kitlelerin devlete ve sivil yönetime olan güven ve inançlarını sarsmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu alanda Senatonun başarısızlığının altındaki en önemli etken siyasi istikrarsızlıktır. 19 yılda 18 hükümet kurulması Senatonun çalışma şartlarını zorlaştırmıştır. Bunun yanında seçim sistemlerinin ve seçim sürelerinin sürekli değişmesi bir kargaşaya neden olmuştur ki, bu dönemde toplamda 14 seçim ve 1 referandum yapılmıştır. Partilerdeki bölünmeler ve buna senatörlerin de karışması, Cumhuriyet Senatosunda kısır siyasi çekişmelerin daha önemli hale gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde toplumsal yapıdaki değişiklikler ve artan gerginlikler, ekonomik sıkıntılar, dış politikadaki dalgalanmalar 1961-1980 dönemine damgasını vurmuştur. 19 yılda 3 askeri müdahale ve bilinen veya bilinmeyen birçok darbe girişimi olmuştur. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Senatonun bu sözü edilen sorunların çözümündeki etkisi ne olmuştur? Senato sorunların çözümünde kendisinden bekleneni verememiş, hatta bunun sonucunda Senatoya vatandaş ilk başta "Okumuşlar Meclisi" derken sonlara doğru

⁶⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı Tutanakları taranarak bu veriler elde edilmiştir.

⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

“Oturmuşlar Meclisi” demeye başlamıştır. Senato içinden bu duruma gelen eleştirilerden de bu anlaşılabilir. Örneğin Türk siyasetini yakından bilen Kontenjan Senatörü Metin Toker’ın 1979 Kayseri olayları nedeniyle artan anarşinin bir saat, ardından gelen at yarışlarının oynanmasını düzenleyen yasada değişiklik yapılması ile ilgili görüşmelerin iki buçuk saat görüşülmesi sonucu, bu durumu “*Senatonun sebep-i hikmetini gösteren tipik bir tasarı*” olarak değerlendirmesi, Senatonun boş ve gereksiz işlerle boşuna zaman harcadığının bir ifadesidir.⁶⁸ Bir başka durum ise Senatonun işleri yavaşlattığı düşüncesidir ki yasaların, bütçelerin görüşülmesinde yaşanan aksaklıklar ve gecikmeler buna gerekçe olmuştur. Senatoya gelen diğer önemli bir eleştiri de bünyesinde yer alan tabii senatörlük kurumunun anti-demokratik bir özellik taşıdığıdır. Bu durum sıkça tartışılmış ve Senatonun kaldırılma gerekçelerinden olmuştur.

Senatonun Türkiye’nin siyasi istikrarsızlığının ve toplumsal gerilimin çözümü çerçevesinde bir çabanın içinde olduğu Senato tutanaklarından bellidir. Ancak bu yeterli olmuş mu, bu konuda bir ilerleme kaydedilmiş mi sorusuna verilecek cevap olumsuzdur. Bunda Senatonun Meclise göre yetkisiz olmasının yanında milletvekillerinin de yaptıkları çalışmaların çokluğunun da bir etken olduğu görülebilir. Nitekim eğer bir milletvekili hükümete terörle ilgili bir soru yönelttiyse, bir senatör benzer bir soruyu yöneltmeyebilir. Bu tür olaylarda iki Meclisin ortak çalışmaya girmesi bunun için özel komisyonlar kurulması ve iki Meclisin sürekli bu işi takip ederek terörün üstesinden gelme çabası içinde olması gerekmektedir. Bu bir irade sorunudur. Bu iradenin önündeki en büyük engel particiliğin-grupçuluğun her iki mecliste de ön planda tutulması olmuştur. Bu dönemde gelen her hükümet bir öncekini ağır bir dille eleştirmiş ve bütün “kabahat”, önceki hükümete yüklenmiştir. Bu tutanaklardan ve gazetelerden açıkça görülmektedir. Ancak her iki mecliste artan şiddetin önlenmesi için “ortak bir dil” geliştirilememiştir. Sonuçta binlerce insanın mağdur olduğu bir tablo ortaya çıkmıştır.

VII- Toplumsal-Ekonomik Olaylar Karşısında Cumhuriyet Senatosu

Toprak reformu 27 Mayıs’tan sonra Türk kamuoyunu ilgilendiren önemli sorunlardan birisi olmuştur. Konu ilk olarak 27 Mayıs’tan 2 ay kadar sonra Milli Birlik Hükümeti’nin ilk icraatları arasında ele alınmış ve Tarım Bakanlığına reformun yapılması bir görev olarak verilmiştir. Kurucu Meclis ve koalisyon hükümetleri dönemlerinde reform çalışmaları ve tartışmaları aynı hızla sürdürülmüştür. Genel olarak 1961-1980 döneminde Mecliste ve Senatoda Toprak Reformu ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Senatoda yapılan

⁶⁸ *Milliyet*, 22.12.1979, s. 1.

çalışmaların içeriğine bakıldığında Toprak Reformu üzerine hükümete yönlendirilen 2 adet yazılı ve sözlü önerge olduğu görülmektedir. CHP'li Kemal Sariibrahimoğlu'nun, Toprak ve Tarım Reformu bölgelerine dair yazılı soru önergesi⁶⁹ ve CHP'li Mualla Akarca'nın, Toprak Reformu'na dair Tarım Bakanından sözlü sorusu.⁷⁰ Bundan başka konuyla ilgili bir yasa teklifi yapılmamış, yapılan yasa tasarı ve teklifleri Meclisten gelmiştir. Senatoda bu konuyla ilgili söz alan üyelerin konuşmaları dışında AP'li Senatörler Ahmet Demir Yüce ve Hüsnü Dikeçligil'in Toprak ve Tarım Müsteşarlığı tarafından hazırlanan yönetmelik ile ilgili bir Senato araştırması önergesi verilmiştir. Ancak bu önerge kabul edilmesine rağmen komisyon raporu üzerine kimse söz almadığından amacına ulaşamamıştır.⁷¹ Bu ise Türkiye'nin en önemli sorunlarında biri olan Toprak Reformu üzerinde Senatonun yeteri kadar çalışma yapmadığını ortaya çıkarmaktadır. Yine bunda Meclisin aktif çalışmasının etkisi büyüktür. Ancak Meclisin bu çalışmalarını da bir sonuca varamamıştır gerçek anlamda bir reform Türkiye'de uygulanma şansı bulamamıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülke gündeminde yer alan önemli konulardan biri de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanan birtakım sorunlar olmuştur. Öncelikle 27 Mayıs döneminde Doğu Anadolu'da yaşayan vatandaşları etkileyen olayların başında 105 Sayılı Yasa ile 56 ağanın sürgüne gönderilmesi gelmektedir. Mecliste bu kişilerin tekrar yurtlarına dönmeleri için bir önerge sunulmuş ve bu önerge, kabul edildikten sonra Senato gündemine gelmiştir. Senatörler Doğu bölgesinin sorunlarıyla birlikte yerleşik ağalık, şeyhlik gibi kurumları da eleştirerek konuyu değerlendirmişlerdir. Sonunda bu yasa tabii senatörlerin itirazlarına rağmen kabul edilmiştir. Yeni yasaya göre 56 kişi yerlerine geri dönecektir ancak toprakları 5000 dönümü geçenler, fazla topraklarını dağıtacaklardır.⁷²

Bu sorunun yanında 1961 ve 1962 yılları, Anadolu insanı için kuraklık felaketinin en çok hissedildiği yıllar olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi tarafından, Arif Nihat'ın yazdığı "Açlıkla Mücadele Eden Doğu Anadolu'dan Röportajlar" başlığı altında bir yazı dizisi yayınlanarak Doğu Anadolu'da kurak bir yazdan ve kötü bir hasattan sonra ortaya çıkan ciddi sorunları anlatılmıştır. Bu dizi basında pek fazla ilgi görmese de bu olayın bir sonucunda Batı'ya ve büyük illere yapılan göçler başlamıştır. Geri kalmış bölgeler ve Doğu sorunu ile ilgili hem Senatoda hem de Mecliste önemli çalışmalar yapılmıştır. Senatonun bu

⁶⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* (CSTD), C:29, B:15, 3.1.1976, s. 317:318

⁷⁰ *CSTD*, C:35, B:60, 15.3.1966, s. 407

⁷¹ *CSTD*, C:77, B:14, 4.5.1978, s. 419

⁷² 19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Yasanın Kaldırılması Hakkında Kanun, *CSTD*, C:5, B:93, 18.10.1962.

konudaki etkinliğinin, diğer toplumsal konular ile ilgili yaptığı çalışmalar göz önünde tutulduğunda bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Nitekim 2 tane araştırma önergesi verilmiştir ki bunda CHP Kars Senatörü Sırrı Atalay'ın katkısı büyüktür. Mecliste ise 17 araştırma önergesi verilmiştir. Sözlü ve yazılı sorularda da Meclisin bir üstünlüğü vardır. Buna rağmen senatörler 35 soru yöneltmişlerdir. Bunda 1960'lı yıllarda Doğu Anadolu'da yaşanan kuraklığın önemli rolü olmuştur.⁷³ Ayrıca asayiş sorunları, öğretmen, doktor vs. devlet görevlilerinin yetersizliği ile ilgili sorular da yöneltmiştir. Senatoda özellikle söz alarak Doğu ile ilgili sorunlar da sıklıkla dile getirilmiştir. Hemen hemen her partinin değindiği bu sorunlar hakkında Mehmet Hazer, Sırrı Atalay, İsmail İlhan gibi senatörler de ayrı bir çaba sarf etmişlerdir. Bu konuyla ilgili her iki mecliste de kalkınma sorunlarının öncelikli ele alındığı da söylenebilir.

Türkiye'nin sosyal yapısında önemli bir yer tutan gecekondulaşma süreci de Senato tarafından yakından izlenmiştir. I. AP Hükümeti döneminde 1966 yılında 775 Sayılı Yasa ile gecekonduyunun varlığı resmen kabul edilmiş, kentte yerleşebilmesine yönelik resmi olanaklar ve kurallar getirilmiştir.⁷⁴ Çünkü bu dönemde yaşanan olumsuz birçok gelişme kontrol altına alınamamıştır. Senatörlerin genel görüşü çıkarılacak yasanın gecekondu sorunu için yararlı olacağı yönündedir. Bu çerçevede yapılan oylamada Senatoda yapılan oylamada 112 kabul, 2 ret oyu çıkmış ve yasa geçmiştir.⁷⁵ Ancak dönemin güncel söylemi olan (çıkarılan yasalarla da meşrulaştırılan) gecekondu yerleşmelerine altyapı götürerek bu yerleri ıslah etmek düşüncesiyle, gecekondu sahiplerine tapu dağıtmak; elektrik, su, kanalizasyon, yol sağlamak gibi uygulamalar ilk kuşak gecekonducularının apartmanlara dönüşmesinin, ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak gecekonducuların yapımının önünü açmıştır.

Senatonun üzerinde en çok durduğu konulardan biri de TRT olmuştur. Nitekim bu konuyla ilgili 11 araştırma önergesi verilmiştir. Hükümetlere 30 adet soru yöneltilmiştir. Bunların hemen hemen hepsi TRT'nin yaptığı yayınlar, tarafsızlığı ve mali yapısı ile ilgili konulardan oluşmuştur. Bu sürede sadece bu konuyla ilgili 128 kez Senato kürsüsünde konuşma yapılmıştır. Ancak TRT ile ilgili bir yasa teklifi verilmemiştir. Bu yoğun çalışmalar TRT'nin siyasi kurumlar için çok özel bir yeri olduğunu göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak hükümetler soru, gensoru ve araştırma önergeleriyle kıyasıya sıkıştırılmış, TRT'nin yaptığı yayınlar dillerden düşmemiştir. Sürekli güncel tutulan bu konu, 1961 Anayasası'nın TRT'ye verdiği özerkliğin sınırlarının

⁷³ *CSTD*, C:3, B:42, 1.3.1962, s. 118-120.

⁷⁴ Gecekondu Kanunu, *Resmî Gazete*, 30.7.1966, No:12362.

⁷⁵ *CSTD*, C:36, B:90, 20.7.1966, s. 372-373.

tartışılmasına yol açmış ve sürekli olarak TRT Yasası ile ilgili değişiklik istekleri yapılmıştır.⁷⁶

Türkiye'nin en büyük sorunlarının başında işsizlik gelmektedir. Bu dönemde Senato ve Meclisin işsizlik sorunu ile ilgili yaptıkları karşılaştırıldığında Meclisin Senatoya göre daha fazla çalışma yaptığı görülmektedir. Senatóda söz alan konuşmacıların yanında, Tabii Senatör Amil Artus ve Kontenjan Senatörü Esat Çağa tarafından bir genel görüşme önerisi gelmiştir. Bundan başka bir çalışma göze çarpmamaktadır. Mecliste ise 8 soru önergesinin yanında 2 adet yasa teklifi yapılmıştır ki bunlar bu dönemde sıklıkla tartışılan işsizlik sigortasıyla ilgili tekliflerdir. Özellikle işsizlik sigortasıyla ilgili Senatóda birçok konuşma yapılmış olsa da yasal zeminde bunun yürürlüğe girmesi noktasında bir çalışma yapılmamış olması Senató için bir eksikliklerdir.⁷⁷

1961-1980 arası döneme işçi sorunları ve sendikalarla ilgili Cumhuriyet Senatosunda 1 araştırma önergesi verilmiştir. Bu ise CHP Senatörü Hayri Öner'in DİSK'e kayıtlı işçiler hakkında Senató araştırması isteyen önergesidir.⁷⁸ Bundan başka bu konuyla ilgili Senatóda bir genel görüşme isteği gelmemişken Mecliste 5 adet önerge verilmiştir. Bunlardan 3 tanesi AP Ankara Milletvekili Murat Başoğlu'ndan gelmiştir. Yine bu konuyla ilgili Senató'dan hükümete 36 adet soru yöneltilmiştir. Burada en çok önerge (3) Kontenjan Senatörü Fethi Çelikbaş tarafından verilmiştir. Genel olarak belli işyerlerinde veya sendikalarda çalışan işçilerin sorunları gündeme taşınmıştır. Millet Meclisinde ise Senatonun yaklaşık 6 katı kadar soru önergesi verilmiştir. Yine Senatódakine benzer bir konu dağılımı olsa da işçi hakları ile ilgili sorunların Meclis tarafından daha çok dile getirildiği açıktır. Yine burada en dikkat çekici veri Senatódan işçilerle ilgili sadece 1 adet yasa teklifi yapılmasıdır. Bu ise AP Samsun Senatörü Refet Rendeci'nin, "4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanununa bir madde eklenmesine dair" yasa teklifidir.⁷⁹ Mecliste ise 63 adet

⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. *CSTD*, C:38, B:33, 8.2.1967, s. 1164-1174; Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun 1964, 1965, 1966 Yılları Hesap Ve Muamelelerini İnceleyen Alt Komisyonlar Raporları, *CSTD*, C:48, B:65, 10.10.1968, s.717-722; Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Geçici Maddeler Eklennesi Hakkında Anayasa değişikliği Teklifinin Millet Meclisince Kabul Olunan Metni Ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa Ve Adalet Komisyonu Raporu, *CSTD*, C:67, B:113, 12.9.1971, s.13-18; *CSTD*, C:3, B:34, 24.2.1972, s.547-559; TRT Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu, *CSTD*, C:44, B:19, 18.12.1979, s. 12.

⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. *CSTD*, C:4, B:59, 8.5.1962, s. 15-31; *CSTD*, C:38, B:32, 7.2.1967, s.1061-1084; *CSTD*, C:51, B:32, 4.2.1969, s.536.-546; *CSTD*, C:20, B:32, 11.2.1975, s. 212-220.

⁷⁸ *CSTD*, B:29, B:4, s. 45-46.

⁷⁹ *CSTD*, C:23, B:29, s. 466

yasa teklifi sunulmuştur. Burada 1961-1980 döneminde işçi sorunları, sendikal haklar vs. gibi konuların hemen hemen hepsinin Meclisten gelen tekliflerle çözüme kavuşturulduğu görülmektedir.

VII- Cumhuriyet Senatosunun Kapatılması

12 Eylül 1980'de Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Senatonun kapanıp kapanmayacağını kimse bilmemektedir. Burhan Felek Milliyet'teki yazısında buna değinerek Kenan Evren'in yurt gezisinde yaptığı açıklamalardan yola çıkarak iki meclisli yapının süreceğini belirtmiş, yeni yapıda Senatonun yerine geçecek MGK'nın tıpkı Amerikan Senatosu gibi geniş yetkilerle donatılacağını iddia etmiştir.⁸⁰ Yine 1961 Anayasası Komisyonu üyesi Eski Senatör Nail Kubalı da Senatonun daha geniş yetkilerle ve daha da güçlendirilerek varlığını sürdüreceğini tahmin ettiğini ifade etmiştir.⁸¹

12 Eylül Müdahalesi MBG üyeleri arasında genel olarak olumlu karşılanmıştır. Suphi Karaman hareketin yerinde olduğunu hatta biraz geciktiğini belirtirken, MBG Başkanı Fahri Özdilek de yeni anayasanın 1961 Anayasası'nda öngörülen kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde yapılması gerektiğini, gerekirse 1961 Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılarak yeni anayasanın şekillendirilebileceğini belirtmiştir. Mucip Ataklı da yeni yönetime başarılar dileyerek, demokratik rejimin onarılması gerektiğini vurgulamıştır.⁸²

12 Eylül döneminde yeni anayasanın hazırlanması için kurulan Danışma Meclisi (DM), 27 Ekim 1981-Aralık 1983 tarihleri arasında toplanmış özel bir yasama meclisidir. Başkanlığını Sadi Irmak yapmıştır. Toplam 160 üyeden oluşmuştur. Bunların 40 tanesi Milli Güvenlik Konseyi tarafından seçilmiştir. Kalan 120 üye ise illerden seçilmiştir. Bu Mecliste Cumhuriyet Senatosundan Vahap Güvenç (Eski Kontenjan Senatörü), Mehmet Hazer (Eski CGP Senatörü), Halit Hulki ZARBUN (Eski Kontenjan Senatörü) görev almıştır.⁸³

Hazırlanan anayasa taslağında çift meclisli yapı yer almamıştır. 1982 Anayasası hazırlık sürecinde Sayıştay da bir rapor hazırlayarak Senatonun kaldırılmasını istemiştir.⁸⁴ Yine Anayasa Mahkemesi de görüş bildirerek Senatonun kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁵

⁸⁰ *Milliyet*, 22.1.1981, s. 1.

⁸¹ *Milliyet*, 8.6.1981, s. 1.

⁸² *Milliyet*, 16.9.1980, s. 1.

⁸³ *Cumhuriyet*, 24.10.1981, s. 1.

⁸⁴ *Milliyet*, 11.3.1982, s. 1.

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 2.4.1982, s. 1.

Orhan Aldıkaçtı öncülüğünde kurulan komisyonun hazırladığı 1982 Anayasası tasarısı üzerine DM'de Senato ile ilgili konuşmalar geçmiştir. MGK Yasama Sekreteri Kazım Öztürk, Senatonun kaldırılmasını anlayamadığını, kendi kendisini kontrol eden demokrasiyi yeniden kurarken, istikrar supaplarını düşünmeye mecbur olduklarını; ikinci meclisten yoksun bir yasama organının kanunların yapımını iki görüşme getirerek kısmen telafi edebileceğini ancak ikinci meclislerin Anayasa değişikliklerindeki rolünün telafisinin zor olacağını savunmuştur.⁸⁶

Turhan Güven (Adalet Bakanlığı Adli Sicil Genel Müdürü) de taslakta Senatonun kaldırılış nedenini tam olarak anlamadıklarını belirtmiştir.⁸⁷ DM üyesi Muzaffer Ender (Emekli öğretmen) 1961 Anayasası'nın Türk parlamento hayatında nasıl bir rolü olduğu hala anlaşılamayan bir Senato kurduğunu belirtmiştir.⁸⁸ Mehmet Hazer (Eski Senatör) de çift meclisten dönülmesinin bir talihsizlik olduğunu ancak Türkiye'de böyle bir operasyonun zorunlu hale geldiğini çünkü Cumhuriyet Senatosunun daha kurulurken sağlam kurulmadığını, parti oligarşisinin etkisinden de kurtulamadığını belirtmiştir.⁸⁹

İbrahim Göktepe (Emekli Sandığı Müdürler Kurulu üyesi) ise 1961 Anayasası'nın Senatoyu işlevsiz bir kurum olarak kurduğunu, Senatonun kaldırılmasında kamuoyunun olumsuz tutumunun da etkili olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet Senatosunun içerisindeki Kontenjan Grubu dışındaki antidemokratik grupların, kaldırılarak yerinde bırakılmasının yaralı olacağını da belirtmiştir.⁹⁰ Aydın Tuğ (Merkez Valisi), Senatonun Millet Meclisinden daha iyi işler yaptığını belirterek kaldırılmasına karşı çıkmıştır.⁹¹

Bütün bu eleştirilere Anayasa Komisyonu adına Kemal Dal yanıt vermiştir. Dal, çift meclisin Türkiye gerçeklerine tam olarak uymadığını, tarihi gelişim sürecinde de veraset yoluyla veya mesleki temsil esasına dayanan bir meclis yapısının olmadığını söylemiştir. İki meclisli ülkelerin genellikle federal bir bünyeye sahip olduklarını, Cumhuriyet Senatosunun meydana getirdiği fonksiyon bakımından en büyük tutarsızlığının üyelerinden bir kısmının doğrudan doğruya seçim yoluyla değil de, kaydı hayat şartıyla veyahut da cumhurbaşkanı tarafından atanmak suretiyle senatör olmalarının cumhuriyet düşüncesi ile bağdaşmadığını belirtmiştir. En önemlisi Senatonun fonksiyonu

⁸⁶ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DMTD)*, C:7, B:120, 4.8.1982, s. 35-36.

⁸⁷ *DMTD*, C:7, B:120, 4.8.1982, s. 42.

⁸⁸ *DMTD*, C:7, B:121, 5.8.1982, s. 80.

⁸⁹ *DMTD*, C:7, B:121, 5.8.1982, s. 94.

⁹⁰ *DMTD*, C:7, B:121, 5.8.1982, s. 108.

⁹¹ *DMTD*, C:7, B:122, 5.8.1982, s. 144.

bakımından da yapay birtakım görevlerle süslendiğini ancak ne hükümetin kuruluşunda, ne de düşürülmesinde söz sahibi olmadığını belirtmiştir.⁹²

Yine Anayasa Komisyonu sözcülerinden Muammer Yazar da sosyal ve ekonomik gelişmelerle kanunların Anayasaya uygunluğuna katkısı olabileceği düşüncesiyle, ikinci meclisin 1961 Anayasası'nda kabul edildiğini ifade etmiştir. Ancak Senato üyelerinin büyük çoğunluğu siyasi partilere mensup olduklarından, Senatonun Millet Meclisinden farklı bir görünüm arz edemediği ve kendisinden beklenen olumlu katkıları da yeterince yerine getiremediğini söylemiştir.⁹³

DM'de Senatonun yeniden anayasada yer alması gerektiğine dair Turhan Güven, Bekir Sami Daçe, Fahri Öztürk, Mahmut Nedim Bilgiç bir önerge vermiş ancak kabul görmemiştir. Bundan başka Aydın Tuğ ve Kazım Öztürk'ün verdiği iki ayrı önerge de kabul edilmemiştir.⁹⁴

Bu çerçevede genel olarak bakıldığında çift meclis yapısını savunanların yanında bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Bunu savunanların ortak görüşü Senato denetim yetkilerinin artırılması ve üye oluşum sürecinin değiştirilmesi kaydıyla Senatonun demokratik yaşam için verimli bir hale geleceğidir. Karşı görüştekiler ise Türkiye'de 1961-1980 arasında faaliyet gösteren çift meclisli sistemin, kendinden beklenen yararı gösteremediğinden ve siyasi tıkanmışlığı çözmek yerine bunu kimi zaman daha da derinleştirdiğinden artık gereksiz olduğunu savunmuşlardır. İkinci görüş daha ağır basmış ve 1982 Anayasasıyla birlikte çift meclis sistemi son bulmuştur. Yeniden tek meclisli yapıya dönülmüştür. 1961-1980 döneminde Anayasa Mahkemesinin Senatonun üzerine düşen görevi tek başına yaptığı da 1982 Anayasası Hazırlık Komisyonu raporunda da belirtilmiştir. Bu raporda yasaların Anayasa'ya uygunluğunun sağlanması için; birisi, Senato ve diğeri yargı denetimi olmak üzere iki oluşum kurulduğu ancak Senatonun büyük çoğunluğu ile siyasi partilere mensup üyelerden oluştuğu ve siyasî tutum itibarıyla kanunların yerindeliğinden Millet Meclisiyle beraber sorumlu bulunduğu için ondan farklı bir görünüm sergileyemediği belirtilmiştir.

Sonuç

Yasama meclislerinin sayısı, anayasa hukukunun geleneksel tartışmalardan biri olmuştur. Parlamento, çift meclis sistemine mi, yoksa tek meclis sistemine göre mi oluşturmalıdır sorusuna kesin bir yanıt verilememektedir. Dünya parlamentolarının yaklaşık 3'te 1'i (78 ülke) çift

⁹² DMTD, C:7, B:127, 16.8.1982, s. 590-591.

⁹³ DMTD, C:7, B:127, 16.8.1982, s. 614.

⁹⁴ DMTD, C:10, B:150, 13.9.1982, s. 347.

meclislidir. Parlamentoların olduğu rejimler, uygulandığı ülkenin toplumsal ve siyasal koşullarından beslenen kimi özgün yönler kazanarak varlığını sürdürür. Dolayısıyla da "çift meclis mi, tek meclis mi?" sorusunu her ülkenin kendi öznel koşullarına bakarak yanıtlamak gereklidir. 1961 Anayasası ile Türkiye’de birçok kesim tarafından istenen çift meclis sistemi yürürlüğe girmiştir. Bu sistemin anayasal demokratik düzeni koruyacağı, bir fren ve denge mekanizması olacağı öngörülmüştür. Ayrıca Anayasa’da Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunun temel gerekçesi, daha çok yasamanın etkili ve verimli işleyeceği düşüncesine dayandırılmıştır. 1961 Anayasası’nın gerekçesinde demokratik bir rejimde ikinci meclise düşen görevlerin başında, parti politikalarının kamuoyunun bazı kesimlerinin düşüncelerini göz ardı etmesinin giderilmesi gösterilmiştir. Bu dönemde neredeyse her yıl bir hükümet değıştiğinden, bir hükümetin yaptığını diğeri beğenmediğinden ve bu açıdan yasama çalışmalarında bir süreklilik olmadığından Senatonun Meclisle bir uyum sorunu yaşamıştır. Bir diğeri sorun ise senatonun sürekli değışen üye yapısıdır. Senatoda Meclisteki gibi başı sonu belli yasama dönemleri olmadığından ve en az her iki yılda bir seçim yapıldığından senatörler yasama etkinliklerinden çok parti etkinliklerine ağırlık vermek zorunda kalmışlardır. 1961-1980 arası dönemde 19 yasama yılı görev yapan Senato kendisinden bekleneni veremediğinden 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesiyle de kapanmıştır.

KAYNAKLAR

a- Tutanak Dergileri

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (DMTD)

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi (KMTD)

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Tutanakları Dergisi (MBKGKTD)

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (TMTD)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC)

b- Resmi Rapor, Yayın ve Kanunlar

19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Yasanın Kaldırılması Hakkında Kanun, *CSTD*, C:5, B:93, 18.10.1962.

Anayasa Mahkemesi Kararı, *Resmi Gazete*, 4.4.1972, No:14149.

Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü, *Resmi Gazete*, 18.1.1964, No:11610.

Gecekondu Kanunu, *Resmi Gazete*, 30.7.1966, No:12362.

Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu, *Resmi Gazete*, 16.12.1960, No: 10682.

TRT Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu, *CSTD*, C:44, B:19, 18.12.1979.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmi Gazete*, 31.5.1961 No: 10816.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı Ve Anayasa Komisyonu Raporu, *TMTD*, C:3, B:47, 18.4.1961.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği Teklifinin Millet Meclisince Kabul Olunan Metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporu, *CSTD*, C:67, B:113, 12.9.1971.

Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun 1964, 1965, 1966 Yılları Hesap Ve Muamelelerini İnceleyen Alt Komisyonlar Raporları, *CSTD*, C:48, B:65, 10.10.1968.

c- Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Milliyet

Ulus

Vatan

Yeni Sabah

d- Kitaplar ve Makaleler

ALTUĞ, Yılmaz, *Parlamento Hukuku*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003.

ABADAN, Nermin, “1960 SBF Anayasa Seminerinde Beliren Esas Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C:XVII-2, 1962, s. 251-280.

ALDIKAÇTI, Orhan, *Anayasa Hukukumuzdaki Son Gelişmeler ve 1961 Anayasası*, Ülke Matbaası, İstanbul 1963.

ARSEL, İlhan, “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Sistemi Tecrübesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X-1, 1953, s. 194-211.

ARSEL, İlhan, “Çift Meclis Sistemi, İncelemeler”, *Forum*, No:96, 1958, s. 6-8.

- AYDINOĞLU, Ergun, *Türk Solu (1960-1980)*, Versus Yayınları, İstanbul 2008.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 4.Bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: Cumhuriyet Senatosu Denetim Etkinlikleri*, C:I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2002.
- EROĞUL, Cem, *Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.
- EZHERLİ, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, 2.Bs, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1998.
- DEMİRCİ, H.Aliyar, *İkinci Meşrutiyette Ayan Meclisi (1908-1912)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 385-386.
- DELİORMAN, M. Necmettin, *Nuri Demirağ’ın Hayatı ve Mücadeleleri*, Nu.D. Matbaası, İstanbul, 1957.
- GİRİTLİ, İsmet, “Tek Meclis mi, Çift Meclis mi?”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, No. 272, 1953, s. 232 - 235.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, SEZGİN Zekai, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1957.
- İNCE, Macit, “İkinci Meclis”, *Forum*, No: 159, 1960, s. 12-13.
- KUBALI, Hüseyin Nail, “Çift Meclis”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, No. 266, 1953, s. 76-78.
- MP, *Millet Partisi Programı*, Yeni Matbaa, Ankara 1948.
- ONAR, Sıddık Sami, “Anayasa Anketi ve Aydınlarımız”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, No. 264, 1952, s. 522-527.
- SAVCI, Bahri, “Yeni Bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler-I”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XVI-1, 1961, s. 62-101.
- SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 5. Bs, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 18. Bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

PANTÜL, Mehmet, YALÇIN Bekir Sıtkı, *Türk Parlamento Hukukunda İkinci Meclisler*, Cumhuriyet Senatosu Vakfı Yayınları, Ankara 1982.

TBMM Albümü 1920-2010, C. IV, TBMM Yayınları, Ankara 2010.

